

**Prof.dr Nedžad Bašić, redovni profesor, naučni savjetnik Evropskog
defendologija centra Banja Luka**

IMA LI MJESTA ZA ISLAMSKU KULTURU NA ZAPADU? (VII)

Staništa drevnog islama u kojem su nastajale i stoljećima se dodirivale i međusobno prožimale velike religije judizma, hrišćanstva, islama, budizma i hinduizma, koje su stvarale drevne kulture nomada, ratnika i trgovaca, filozofa i mistika, povezanih semitskim, indoevropskim, sinotibetskim, altajskim, turkijskim i kavkaskim jezicima i naravima, danas su u plamenu mržnje i razaranja.

Nove percepcije budućnosti islama

Tamo gdje je nastao božanski Edenski vrt i bajkoviti Bag-i-Vafa, tamo gdje su nekada bili kulturni centri „starog svijeta“ drevni gradovi Harape, Mohendzo-Daro, Vavilon, Niniva, Uruk i Akad, Merv i Rej, pored kojih su kasnije nicali novi veličanstveni gradovi Konstantinopolj, Damask, Isfahan, Samarkand, Balhu, Buhari, Kabul, Kijev, Kašgar, Odesa, kao veliki vojni i kulturni centri čovječanstva koji su se međusobno natjecali sa svojim veličanstvenim drevnim arhitekturama, spektakularnim spomenicima, hramovima, džamijama, crkvama, bibliotekama, stvaran je vjerski, kulturni i filozofski mozaik islamskog svijeta. Putevi kojima su se kretali hodočasnici, trgovci, filozofi mistici, ratnici, nomadi i karavani roba i robova, povezivali su islamski svijet u mozaik različitih kulturnih, vjerskih filozofskih i mističnih nazora u kojima su vjerovanja i naklonosti različitim bogovima i vladarima donosili prosperitet i otvarali nove horizonte zajedničkog života i smrti. Danas, tamo gdje su nekad bili ti drevni gradovi puni raskoša i svijetlosti s ponosnim i moćnim vladarima, tamo gdje su se razvijale i nestajale moćne civilizacije sa hrabrim ratnicima, tamo gdje su se ukrštali putevi puni svile, zlata, srebra, na kojima su vibrirale teološke i filozofske ideje i rasprave između velikih božanstava i kultova, **danas su demokratski posrnule države kojim upravljaju korumpirani i pohlepni autokratski vladari, surovi i omrznuti diktatori sa svojim raskalašnim porodicama, bogati i podmitljivi oligarsi sa veličanstvenim jahtama koje plove po svim merdijanima svijeta, prebogati bezkrupulozni trgovci oružjem i moćni i grabežljivi vlasnici velikih naftnih polja i plinskih izvora,**

te pohlepni i korumpirani vjerski staleži. To je sada zona stalnih sukoba, nestabilnosti i odsustva demokracije i ljudskih prava, u kojima caruju savezi surovih vladara i podmitljivih vjerskih službenika. Kapitalistički model proizvodnje fundamentalno će promijeniti način života i tradicije u islamskoj zajednici od Maroka do Indonezije, od Gambije do Uzbekistana, dramatično mijenjajući odnose između grupe i pojedinca, uvodeći novi senzibilitet i kreativnost u odnose između društvenih grupa, kao i samih pojedinaca. Mogućnost održavanja frekventnih komunikacija između pojedinaca i grupa, korištenjem telefona i telegrafa, kasnije interneta, satelita, kablovske televizije, Facebook-a, Twitter-a i Skype-a, u kombinaciji s jeftinijim i bržim premještanjem ljudi iz jedne regije u drugu, značajno će promijeniti način razmišljanja ljudi, dramatično utječući na njihov tradicionalni sistem vrijednosti, zahtijevajući novu društvenu i političku organizaciju društva i globalne ljudske zajednice. To je automatski vodilo promijeni prirode odnosa između država kao i odnosa između države i pojedinca. U tom vrtlogu velikih historijskih promjena islamska civilizacija prijeći će put od kulturne inspiracije do kulturne i civilizacijske prijetnje. Podijeljena između afričkog, arapskog, tursko-iranskog, kinesko-kavkaskog i južnoazijskog islama, islamska civilizacija naći će se na sudbonosnom raskrižju između globalne islamske zajednice (umme) i nacionalnih država brojnih naroda koji su živjeli u zajedničkoj islamskoj imperiji. Kako se individualni i grupni identitet u islamu prvenstveno povezuje s identitetom globalne islamske zajednice vjernika (umme), a ne sa teritorijalno-političkim identitetom islamske države (watan), kriza teritorijalnog identiteta države automatski će se prenijeti u unutrašnji sukob između države i društva u islamu. Unutarnja složenost ovog sukoba učinit će odnose između islamske, kršćanske i jevrejske civilizacije krhkim, što će ih često voditi na rubu ili u sami vrtlog velikih sukoba. U tim velikim historijskim turbulencijama svijeta jedni će označiti islam kao najveću kulturnu i političku prijetnju budućem razvoju čovječanstva i globalnom miru. Svaki ekonomski, politički i demokratski razvoj i rast prosperiteta u islamskim zemaljama oni će smatrati kao potencijalnu mogućnost za opasnu reminiscenciju vladajuće političke i vjerske elite u islamskom svijetu na veliko islamsko carstvo što je nosilo latentnu opasnost od radikalizacije islama u tim zemljama i do sukoba sa drugim civilizacijama. Demokratizacija bazirana na većinskom glasanju (što se u zapadnoj političkoj doktrini smatra glavnim mjerilom demokratizacije društva), smatrat će se "demokratskim" ustoličenjem ekstremno nedemokratskih i autoritarnih režima u islamskim zemljama. Velika akumulacija "petro dolara" unaprijedila je

kapitalizam slobodnog tržišta i liberalnu demokratiju u islamskim zemljama, što je dovelo do povećanja životnog standarda u islamskom svijetu. Širenje liberalne demokracije, slobodnog tržišta i poboljšanje životnog standarda u islamskim zemljama razbuktat će strah od rivalstva između islama i Zapada, i od međusobnog konflikta između islama, hrišćanstva i judizma, smatraju zastupnici ove teorije. Time je glavna prijetnja od islama bila označena kao rastući prosperitet islamskih zemalja, prvenstveno zemalja izvoznica nafte. Socijalni i ekonomski položaj stanovništva i društvene strukture islamskih zemalja, kao posljedica vjekovnog kolonijalnog statusa i zadržanog feudalnog načina proizvodnje i organizacije društva u tim zemljama, ostaće dobrim dijelom van ovih razmatrnja. U svjetlu ovakve percepcije i uvjerenja, brzi rast muslimanskog stanovništva u svijetu i brzo rastućih islamskih manjina u zapadnim zemljama smatrat će se velikom prijetnjom zapadnoj civilizaciji. Jačanje političkog islama i porasta islamskog radikalizma definitivno će biti označeni kao najveća prijetnje zapadnoj demokraciji u ovom stoljeću. Međutim, hipoteza da širenje tržišnog kapitalizma, liberalne demokratije i poboljšanje životnog standarda stanovništva u islamskim zemljama podstiče autoritarizam i radikalizaciju islama, što dovodi do sukoba između islama i Zapada, pokazat će se da teško može izdržati i najmanju kritiku. Teško je bilo govoriti o dominaciji slobodnog tržišta i kapitalističkog načina proizvodnje i liberalne demokratije u islamskim zemljama. Rast bruto nacionalnog dohotka u nekim islamskim zemljama, u smislu ekonomskih renti (naftnih bušotina) nije u stanju osigurati dominaciju kapitalističkog načina proizvodnje, niti rastući životni standard stanovništva u islamskim zemljama. Neuspjeh u stvaranju stabilne srednje klase u ovim zemljama dovodi do nemogućnosti potencijalne ekonomske konkurencije između islama i Zapada. Kako kapital prodire u islamske zemlje s predkapitalističkim modelom proizvodnje, preko globalnog tržišta, a ne putem kapitalističke proizvodnje, zakoni kapitalističkog načina proizvodnje ostaće sa ograničenim utjecajem na ekonomski razvoj u ovim zemljama gdje utjecaj kapitalističkog načina proizvodnje ostaje ograničen samo na nivou profita i visine rente. Proizvodni odnosi u ovim zemljama ostaju izvan ovog utjecaja. Pod tim uvjetima, zakoni kapitalističkog načina proizvodnje razvijeni su u osnovnu reproduciranu feudalnu strukturu, a globalno kapitalističko tržište postaje mehanizam kojim feudalni odnosi održavaju kontrolu nad određenim proizvodnim resursima i time osiguravaju dominaciju i eksploataciju masa, a ujedno i sredstvo kojim se spriječava podvrgavanje proizvodnih resursa kapitalističkim proizvodnim odnosima. Otud uprkos arapskom naftnom bogatstvu, BDP po glavi stanovnika u

islamskim zemljama rastao je za manje od 0,5 posto godišnje od 1980. do 2004. godine. Što se tiče industrijalizacije, te zemlje su bile manje industrijalizirane 2007. godine nego 1970. godine, a nezaposlenost među mladima za one mlađe od 30 godina bila je preko 60% među najvišim u svijetu. Sa populacijom od skoro 2 milijarde ljudi, islamske zemlje čine samo 10% globalnog BNP.

Nejednakost u prihodima, razlike u obrazovanju i društvene nejednakosti unutar njih samih odražavaju ozbiljnu kontradikciju koja predstavlja veliki socijalno kulturni problem za današnji islamski svijet. Koncentracija prihoda od nafte i prirodnog plina u rukama bezkrupuloznih, nemoralnih i korumpiranih autoritarnih političkih i vjerskih elita, dovodi do slabljenja kritičkog mišljenja u islamskom društvu, do porasta religijskog dogmatizma što dovodi do jačanja korupcije, mita, lošeg upravljanja, nepovjerenja u pravdu, te do podsticanja unutarnjih sukoba i političke nestabilnosti, što će siromaštvo u ovim zemljama pretvoriti u globalnu strukturu nasilja u islamu. U takvom okruženju obrazovane mlađe generacije, uglavnom tehnička inteligencija, imaju mogućnost ili da podrže domaće autoritarne političke i vjerske elite ili da ostanu na ekonomskim i društvenim marginama. Takav položaj mladih i obrazovanih generacija u islamskom svijetu podtaknut će ih da zahtijevaju unutarnje društvene i političke reforme islamskog društva, što će često proizvoditi socijalne i političke krize. Nemogućnost provođenja ovih ekonomskih, društvenih i političkih reformi proizvodit će visok nivo radikalizma među mladim i obrazovanim stanovništvom u islamskim zemljama, što rezultira radikalizacijom odnosa između Zapada i islama, što će „islamski svijet“ sve više gurati ka autoritarnim režimima moćnih sila. Snažan osjećaj nejednakosti u raspodjeli globalnog bogatstva stvorio je rastuću „solidarnost siromašnih“ u islamskim zemljama, učvršćenu vjerskim i kulturnim vezama, što često izaziva socijalne i političke vibracije koje se često opravdano ili neopravdano povezuju sa fenomenom „globalnog islamskog terorizma“. Ova solidarnost uključuje inherentnu percepciju da je ujedinjenje muslimanskog svijeta primarna misija muslimana ako žele izbjeći daljnju oskudicu i poniženje u procesu globalizacije. Analiza odnosa između vlada u islamskim zemljama, multinacionalnih kompanija, međunarodnih institucija i globalnog tržišta, pitanje globalnog islamskog terorizma sve više ukazuje na potrebu pomjeranja fokusa na „sukob između vlade i društva“ koji se može shvatiti kao racionalan društveno-ekonomski fenomen u procesu globalizacije. Djelovanja globalnog islamskog terorizma ne događaju se spontano kao aktivnosti vezane za zaštitu duhovnog poretka i društvenog života u islamskom društvu, kako se to često navodi u zapadnoj literaturi, već je više rezultat

mobilizacije društvenih grupa usmjerene ka promjeni modela proizvodnje u islamskim zemljama kao i promjeni nacionalnog i regionalnog ekonomskog i političkog okruženja. To zahtijeva interakciju između mobiliziranih grupa i vlada u islamskim zemljama, što će proces pregovaranja između mobiliziranih grupa i vlade učiniti ključnim u rješavanju ovog pitanja u budućnosti. Postavljanjem problema globalnog islamskog terorizma u ovaj matriks posmatranja uvodi u prvi plan pitanje demokratskih promjena u islamskim zemljama, što i čini glavni problem današnjeg islamskog svijeta. U Qur'anu navedeno da suverenitet jednog čovjeka proturječi Božjem suverenitetu, u kojem je slijepa poslušnost vladavini jednog čovjeka suprotna Božanskom pravu. Ovaj proces pregovaranja između „mobiliziranih grupa“ i vlada u islamskim zemljama mogao bi pomoći u transformaciji globalne mreže terora u globalni politički pokret sposoban značajno doprinijeti demokratskom razvoju i stvaranju novih veza između vlade i lokalnog društva u islamskim zemljama, kao i između zapadne i islamske civilizacije.

(Ovaj esej je dio šire studije **MODE OF GLOBAL PRODUCTION AND ISLAMIC CULTURE OF VIOLENCE**, Villanova University, Project MUSE).